

1791 VE 1793 FRANSIZ ANAYASALARI'NA İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

Ertuğrul Cenk GÜRCAN*

Öz:

1789 Fransız Devrimi'nden sonra Fransa'da yapılan ilk anayasa niteliği taşıyan 1791 Anayasası ile ikinci anayasa niteliği taşıyan 1793 Fransız Anayasası, gerek anayasa hukuku gerekse de siyaset bilimi açısından orijinal ve dikkat çekici bir biçim ve içeriğe sahiptir. 1791 ve 1793 Fransız Anayasaları'nın karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu makalede, her iki anayasa, "anayasanın kurgusu ve genel felsefesi açısından", "yasama, yürütme ve yasama-yürütme ilişkisi açısından" ve "yargı ve anayasanın değiştirilmesinde öngörülen yöntem açısından" incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada esas itibariyle betimleyici bir yaklaşım benimsenmiş ve söz konusu metinlerin bu konularda ne gibi düzenleme ve hükümler öngördükleri ortaya konulmuştur. Bu anayasalarda yasama, yürütme ve yargı güçlerinin nasıl düzenlendiğinin incelenmesi ve değerlendirilmesi günümüzdeki anayasa tartışmaları bakımından yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca, bu anayasaların değiştirilmelerine ilişkin hükümlerin ortaya konulması ve değerlendirilmesi, söz konusu anayasaların siyasal ve ideolojik niteliklerine dair önemli ipuçları sağladığı gibi, günümüzdeki anayasa değişiklikleri usul ve esaslarına ilişkin tartışmalar bakımından da yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1791 Fransız Anayasası, 1793 Fransız Anayasası, Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku, Anayasa Değişikliği

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ecgurcan@gazi.edu.tr

***A COMPARATIVE EVALUATION ON FRENCH CONSTITUTIONS OF
1791 AND 1793***

Abstract:

French Constitution of 1791, which was the first constitution of France after the French Revolution (1789), and French Constitution of 1793, which was the second one, have original and remarkable contents and forms in terms of constitutional law and political science. This article, dealing with the aforementioned constitutions comparatively, analyzes and evaluates both constitutions according to their general “structure and philosophy”, according to their articles on “legislative and executive powers and the relation between these powers”, and also according to their articles on “judicial power and the constitutional amendment procedure”. These constitutions have been analyzed and evaluated descriptively through their perspective on these issues. Presenting and evaluating how legislative, executive and judicial powers are established and arranged by these constitutions is also instructive for the reader interested in current constitutional issues and debates. Furthermore, analyzing the amendment procedures of these constitutions is also beneficial for evaluating not only political and ideological character of these constitutions, but also current debates on constitutional amendment procedures and principles.

Keywords: French Constitution of 1791, French Constitution of 1793, Comparative Constitutional Law, Constitutional Amendment.

GİRİŞ

1789 Fransız Devrimi önce Fransa'da, sonra Avrupa'da, ardından da tüm dünyada önemli siyasal, toplumsal ve hukuksal değişikliklere yol açmış ve devrimin hukuk alanındaki etkisi en başta ve esas itibarıyla anayasal düzeyde ortaya çıkmıştır.¹ 1789'dan 1875'e kadar geçen 86 yıllık süre içerisinde, yani dünya tarihi için çok kısa sayılabilecek bir zaman diliminde, sadece Fransa'da 13 yazılı anayasa yapılmış; dahası, yine bu süre içerisinde Fransa'da 15'ten fazla rejim değişikliği gerçekleşmiştir. Bu dönüşümler, hızlı olduğu kadar keskin bir nitelik de taşımışlardır.² Zira bu süre içerisinde Fransa'da dört "devrim", iki "darbe" ve üç "yabancı müdahalesi" yaşanmıştır (Duverger, 1964: 39).³

Duverger, bu anayasal istikrarsızlığı iki temel nedene bağlamaktadır: 1789'da yıkılan eski rejimdeki siyasal ve toplumsal dengenin ancak 80 yıllık bir salınımdan sonra tekrar kurulabilmesi; ve her yeni anayasanın sert ve detaylı bir nitelik taşıması, dolayısıyla, bu anayasaları değiştirmek yerine toptan kaldırmanın daha kolay bir seçenek olarak görülmesi (Duverger, 1964: 39, 40).

Duverger'nin açıklaması aydınlatıcıdır; ancak bu açıklamanın detaylandırılması için uzun bir inceleme ve değerlendirme yapmak gerektirmektedir. Özellikle birinci nedenin tarihsel, toplumsal, siyasal ve hatta ekonomik açıdan ayrıntılı bir analizini yapmak, süreç içerisindeki sınıfsal dönüşümün değerlendirilmesini, yeni kurulan rejimlerdeki siyasal aktörlerin, bu aktörlerin siyasal, toplumsal ve ekonomik alandaki yapısal bağımlılık ve bağımsızlıklarının ve hatta dönemin önderlerinin kişisel özelliklerinin detaylı olarak incelenmesini gerektirmektedir. Bu tür bir incelemenin çok kapsamlı bir çabayı zorunlu kılacağı açıktır. Öte yandan, daha teknik bir nitelik taşıyan ikinci açıklamanın nispeten daha kolay bir şekilde değerlendirilebileceği söylenebilir. Ancak, her anayasanın ne ölçüde sert ve detaylı bir nitelik taşıdığını incelemek de aslında birinci incelemenin gerektirdiği kadar kapsamlı bir analiz gerektirmektedir. Dolayısıyla, bu konuyu incelerken de, çalışmanın boyutu dikkate alınarak, belli sınırlamalara gitmek gerekecektir.

İşte bu çalışmada, Fransa'da 1789 Devrimi'nden sonra yapılan *ilk iki* anayasa, 1791 ve 1793 Anayasaları, belli bazı açılardan incelenecek ve karşılaştırılacaktır.

Çalışmada kullanılacak temel kaynak, bu anayasaların orijinal metinleridir.⁴ Dolayısıyla, inceleme ve karşılaştırma bu iki metin üzerinden ve genellikle de anayasaların ilgili hükümlerine doğrudan gönderme yapılarak gerçekleştirilecektir. Ancak, yeri geldikçe ve gerek görüldükçe, bunlara ilişkin öğretilerdeki yorum ve değerlendirmelerden de yararlanılacaktır.

Bu anayasaların inceleme ve karşılaştırması “anayasanın kurgusu ve genel felsefesi açısından”, “yasama, yürütme ve yasama-yürütme ilişkisi açısından”, “yargı ve anayasanın değiştirilmesinde öngörülen yöntem açısından” gerçekleştirilecektir; böylece çalışma, bu başlıklar üzerinden üç temel bölüme ayrılacaktır.

Nihayet, çalışmanın sonuç bölümünde, önceki bölümlerde yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, söz konusu anayasaların temel nitelikleri karşılaştırmalı bir biçimde özetlenecektir.

D) ANAYASANIN KURGUSU VE GENEL FELSEFESİ AÇISINDAN

Bir ülkedeki hukuk düzeninin temel kurucu metni olarak “ana-yasa”nın genel kurgu ve felsefesinin saptanması ve incelenmesi, kuşkusuz kolay gerçekleştirilebilecek bir iş değildir. Bununla birlikte, anayasada öngörülen belli bazı temel hususları inceleyerek o anayasaya ilişkin belli bazı genel çıkarımlarda bulunmak mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda, şu hususlar ekseninde bir değerlendirme yapmak yararlı olabilecektir:

- 1) Anayasanın teknik kurgusuna ilişkin hususlar (anayasanın uzunluğu, bir başlangıç kısmına sahip olup olmadığı, kaç bölüme ayrıldığı, vs.);
- 2) Anayasanın birey ve iktidar anlayışına ilişkin hususlar (anayasada bireye tanınan hak ve özgürlükler ile yüklenen ödevler, iktidarın kaynağına ve iktidarın birey karşısındaki konumuna ilişkin düzenlemeler, vs.);
- 3) Anayasanın yasama, yürütme ve yargı güçlerini ve bu güçler arasındaki ilişkileri düzenleme biçimi;
- 4) Anayasa değişiklikleri için öngörülen yöntem.

Bu bölümde ilk iki eksene ilişkin değerlendirmeler yapılacak; üçüncü ve dördüncü eksenlere ilişkin değerlendirmeler izleyen bölümlerde

gerçekleştirilecektir. Sonuç bölümünde ise, bu değerlendirmeler kısaca toparlanacak ve özetlenecektir.

A) Anayasanın Teknik Kurgusuna İlişkin Değerlendirmeler

Her iki anayasanın teknik kurgusuna bakıldığında hemen göze çarpan husus, her iki anayasanın da başında bir “Haklar Bildirgesi”nin bulunmasıdır. 1791 Anayasası'nın başında 22 Ağustos 1789 tarihli “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” yer alırken, 1793 Anayasası'nın başında bu anayasaya özgü bir “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” yer almaktadır.⁵ Böylece, her iki anayasa bakımından “başlangıçlı” (dibaceli) bir anayasa anlayışının benimsendiği açıkça görülmektedir.

İki anayasanın uzunluklarına bakıldığında ise, 1791 Anayasası'nın 1793 Anayasası'na nazaran çok daha uzun olduğu görülmektedir; 1791 Anayasası 208 maddeden oluşurken, 1793 Anayasası 124 maddeden oluşmaktadır. Üstelik, 1791 Anayasası'ndaki maddelerin 1793 Anayasası'ndaki maddelerden iki-üç kat daha uzun olduğu da dikkate alındığında, 1791 Anayasası'nın orijinal metninin, 1793 Anayasası'nın orijinal metninden iki kat daha uzun olması şaşırtıcı değildir.⁶

İki anayasanın uzunluklarındaki bu farklılık, anayasaların bölümlenme biçimine de yansımaktadır. 1793 Anayasası'nda 1791 Anayasası'nda karşımıza çıkan başlık-bölüm-altbölüm sıralaması izlenmemektedir. 1793 Anayasası'ndaki madde başlıklandırmasının 1791 Anayasası'nın ancak altbölüm düzeyindeki başlıklandırmasıyla paralellik taşıdığı dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle, 1793 Anayasası'nda 1791 Anayasası'ndaki derecelendirme yönteminin izlenmediği; 1793 Anayasası'nda, bu anayasanın kısalığına ve sadeliğine uygun olarak, 1791 Anayasası'nın maddelerinin bölümlenmesinde öngörülen iki derecenin atlandığı görülmektedir.

İki anayasanın teknik kurgusu açısından değinilmesi gereken son husus, bu anayasalarda değiştirilemez ya da daha zor değiştirilebilir hükümlerin var olup olmadığıdır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, her iki anayasada da *anayasal* düzeyde değiştirilemez hükümler bulunmamaktadır.⁷

Ancak, 1791 Anayasası'nın “Anayasa Tarafından Güvence Altına Alınan Temel Hükümler” başlıklı birinci kısmında, “*yasama iktidarı, birinci başlık altında sayılan doğal ve medenî haklar ile anayasa tarafından*

güvence altına alınan haklara karşı ya da bu hakların kullanımını engelleyici hiçbir yasa yapamaz” denilmektedir. Dolayısıyla, anayasadaki bu düzenlemeden çıkarılabilecek sonuç açıktır: Yasama organı bu haklara aykırı yasalar yapamayacak ya da bu hakları çiğneyen yasalar çıkaramayacaktır. Öte yandan, anayasanın, böyle bir sınırlama getirmiş olmasına rağmen, buna aykırı bir düzenleme için herhangi bir yaptırımdan bahsetmemesi ya da bunu denetleyecek bir organ öngörmemesi ilginçtir.⁸ Bu durumda, anayasanın “Anayasa Değişiklikleri” başlıklı bölümünün 8. maddesinde yer alan “*Kurucu Ulusal Meclis, anayasayı, Yasama Organı’nın, kralın ve yargıçların sadakatine; babaların, eşlerin ve annelerin uyanıklığına; genç yurttaşların sevgisine ve tüm Fransızların yiğitliğine emanet eder*” ifadesi göz önünde bulundurulduğunda, bu tür bir değişikliği denetleme yetki ve görevinin, anayasanın genel felsefesiyle uyumlu olarak, *yasama organına, krala, yargıçlara ve bütün ulusa* verildiği düşünülebilir.

1793 Anayasası’nda da, 1791 Anayasası’nda olduğu gibi, herhangi bir “değiştirilemez hüküm” öngörülmemiştir. Dahası, yine sadeleştirme eğilimine uygun olarak, 1793 Anayasası’nda, 1791 Anayasası’nda yer alan ve yukarıda ortaya konulan hüküm kadar kapsamlı bir hükme de yer verilmemiştir. 1793 Anayasası’nın “Hakların Güvencesi” başlıklı son bölümünde anayasanın güvence altına aldığı haklar sayılmış; ancak yasama organı bakımından herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Söz konusu düzenlemenin sadece bu haliyle bile yasama organını sınırlayabileceği düşünülebilirse de, bu tür bir sınırlamanın anayasaya açıkça yazılmamış olması dikkat çekicidir. Bu durumda, 1793 Anayasası’nın kendisi için öngördüğü tek güvence, 123. maddede yer alan “*Fransa Cumhuriyeti (...) anayasasını faziletli insanların bekçiliğine emanet eder*” hükmü uyarınca, “faziletli insanların bekçiliği” olmaktadır.

Ancak, bilindiği gibi, her iki anayasanın öngördüğü bu “bekçiler”, bu anayasaların değiştirilmeleri bir yana, bütünüyle ortadan kaldırılmalarını bile önleyemeyecektir.

B) Anayasanın İktidar ve Birey Anlayışına İlişkin Değerlendirmeler

Fransa’da 1789 Devrimi’nden sonra yapılan ilk anayasada (1791 Anayasası’nda) iktidarın kaynağı olarak “ulus”un (*nation*), ikinci anayasada (1793 Anayasası’nda) ise iktidarın kaynağı olarak halkın (*peuple*) temel

alınması ve bu anayasalarda yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ulus/halk egemenliği ilkeleriyle meşrulaştırılması şaşırtıcı değildir.⁹ Yine her iki anayasaya göre, ulus/halk, iktidarı esasen temsilcileri aracılığıyla kullanacaktır.

1791 Anayasası bu temsil yetkisini yasama organının yanı sıra krala da tanıırken şöyle demektedir: “*Bütün iktidarların yalnızca kendisinden kaynaklandığı ulus, bu iktidarı ancak temsilcileri aracılığıyla kullanabilir. Fransız Anayasası temsile dayalı bir niteliğe sahiptir; temsilciler, Yasama Organı ve kraldır*” (üçüncü başlık, m. 2). 1793 Anayasası da, “*egemen halkın, en kısa sürede temsilcilerini seçeceğini*” belirterek (m. 8), benzer bir yaklaşım sergilemektedir.

Meşrutî bir monarşi¹⁰ öngören 1791 Anayasası'nın, buna rağmen, çeşitli maddelerinde, iktidarın kaynağını esasen “ulusal egemenlik” anlayışına dayandırması ve yurttaşlar tarafından seçilen yasama organına kral karşısında ayrıcalıklı bir yer vermesi dikkat çekicidir.¹¹

Fransa'da cumhuriyet rejimini ilk kez kuran¹² 1793 Anayasası'nın ise, 1791 Anayasası'nda ortaya konulan iktidar ve temsil anlayışının da ötesine geçtiği ve yurttaşlar tarafından seçilen yasama organını iktidarın temel sahibi olarak düzenlediği görülmektedir. O kadar ki, anayasa, yürütme gücünü kullanan “Yürütme Kurulu”nun bile yasama organı tarafından seçilmesini öngörmektedir (m. 63).

Öte yandan, 1791 Anayasası'nın benimsediği egemenlik ve temsil anlayışının esas itibarıyla burjuva bir nitelik taşıdığı unutulmamalıdır. Zira Eroğul'un da belirttiği gibi, “krala ve soylulara başkaldıran büyük ve orta burjuvazi, tüzel alanda eşitliği ne denli istiyorsa, geçimsel eşitlikten de o denli çekiniyordu. Bu nedenle, Tanrı kaynaklı egemenlik öğretisi yerine, halkın değil, *ulusun egemenliği* kavramını savundu. (...) Egemenliğin [halka] ait olduğunu savunmak, siyasal erki yoksul çoğunluğun eline vermek demektir. (...) Ulusal egemenlik görüşü, bu tehlikeyi önleyecek bir çare olarak benimsendi. Ulus *soyut* bir varlık olduğuna göre, somut halkın çoğunluğuna hak tanımadan, seçkinler eliyle, bu soyut varlığın temsil edilmesi olanaklıydı. (...) Ulusal egemenlik kuramından kaynaklanan bu görüşler, devrimden sonra Fransa'nın benimsediği anayasal düzenlemelere olduğu gibi yansımıştır” (Eroğul, 2004: 75, 76; benzer yönde Beriş, 2006:

132, 133). Böylece, Beriş'in de dikkat çektiği gibi, "bu süreçte ulusun egemenliği devraldığı, bundan böyle kendi yazgısına hâkim olduğu düşünülürken gerçekte burjuvazinin yasa yapma ve yaptığı yasaları uygulama güçlerini çoktan eline aldığı görülecektir" (Beriş, 2006: 134).

"Ulusal egemenlik" kuramının yanı sıra, 1791 Anayasası'nın burjuva egemenlik ve temsil anlayışını benimsediğinin diğer bir göstergesi, bu anayasada öngörülen "aktif yurttaş" kavramıdır.¹³ Buna göre, aktif yurttaş olmanın şartlarından biri (ve belki de en önemlisi) "*Krallığın neresinde olursa olsun, en azından üç iş günü değerindeki vergiyi ödemiş olmak ve bunu belgelemek*"tir (üçüncü başlık, birinci bölüm, ikinci altbölüm, m. 2).¹⁴ Yine, "(...) iflas eden ya da borçlarını ödeyemez duruma gelen ve alacaklıları tarafından verilmiş herhangi bir aklanma kağıdı ortaya koyamayan kişi"nin aktif yurttaş haklarını kullanamayacağının öngörülmesi (aynı yer, m. 5), burjuva bir anlayışı yansıtmaktadır. Üstelik, aktif yurttaşlık şartlarını taşısa bile belli bir mülke veya bu tür bir mülkün kullanım hakkına sahip olmayanların seçmen olamamaları (aynı yer, m. 7) da, anayasanın burjuva niteliğini yansıtan çok önemli bir göstergedir. Zira anayasaya göre, ulusun temsilcilerini ancak bu nitelikleri taşıyan seçmenler seçebilirler (aynı yer, m. 7) ve bu göreve seçilebilenler ise sadece aktif yurttaşlardır (üçüncü başlık, birinci bölüm, üçüncü altbölüm, m. 3).¹⁵ Özetle, 1791 Anayasası'nın, burjuva kökenli seçmenlerin aktif yurttaşlar arasından kendi sınıfsal temellerine yakın gördüklerini temsilciliğe seçmelerine fazlasıyla imkân tanınması nedeniyle, son tahlilde burjuva bir nitelik taşıdığı söylenebilir.¹⁶ Nihayet, 1791 Anayasası'nın, illerin yasama organına gönderecekleri temsilcilerin sayısını bu illerin kapladığı alanla, nüfusuyla ve bu illerde ödenen vergiyle ilişkilendirmesinin (üçüncü başlık, birinci bölüm, birinci altbölüm, m. 2, 5) de, bu anayasanın burjuva niteliğini yansıttığı düşünülebilir.

1793 Anayasası ise, "temsil yaklaşımı" itibariyle benzer bir burjuva anlayışı ortaya koymakla birlikte, bu anlayışı kısmen aşmakta ve daha demokratik bir iktidar kavrayışı sergilemektedir. Her şeyden önce, bu anayasa, yurttaşları aktif olanlar-olmayanlar şeklinde ayırmamakta ve ulusal meclisin üyelerini seçecek birinci meclislerin her kantonda 6 aydan beri ikamet eden yurttaşlardan oluşacağını hükme bağlamaktadır (m. 11, 23). Yine bu anayasaya göre, yurttaşlık haklarına sahip olan her Fransız, seçilme

yeterliliğine de sahiptir (m. 28). Dahası, yasama organı tarafından hazırlanan yasa önerisinin “yasa” niteliğine kavuşabilmesi, ancak ve ancak, bu önerinin komünlere gönderilmesinden sonraki 40 gün içerisinde yarıdan bir fazla ilde olağan birinci meclislerin onda biri tarafından bu öneriye itiraz edilmemesi şartına bağlanmıştır (m. 59). Dolayısıyla, 1793 Anayasası'nın, bu düzenlemelerle, yurttaşları devlet iktidarına önemli ölçüde ortak ettiği söylenebilir.¹⁷

Yukarıda ortaya konulduğu gibi, her iki anayasanın başında “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”nin yer alması, söz konusu anayasaların birey haklarına en azından kuramsal düzeyde verdikleri önemi göstermektedir.

“Fransız Anayasası'nı, kabul ve ilan ettiği ilkeler üzerine inşa eden Ulusal Meclis, özgürlüğe ve hakların eşitliğine zarar veren kurumları geri dönülemez biçimde ortadan kaldırmıştır” diye başlayan 1791 Anayasası, eski rejimde önem taşıyan hemen her kurum ve düzenlemeyi (soyluluk, aristokrasi, meslek örgütleri, memuriyetin kalıtsal yolla kazanılması, vs.) kaldırma iradesini ortaya koyduktan sonra, birinci başlık altında, anayasa tarafından güvence altına alınan temel hükümleri saymaktadır, ve bu hükümlerin başında da yurttaşlık hakları gelmektedir: Memuriyet ve istihdama kabul edilmede, vergilendirilmede ve cezalandırılmada eşitlik; seyahat, ikamet ve hareket özgürlüğü; ifade ve ibadet özgürlüğü; toplanma ve dilekçe özgürlüğü. Bunlara, *“zorunlu kısmı herkese ücretsiz olmak üzere, bütün yurttaşlar için, bir kamusal eğitim kurumunun meydana getirilmesi”* ile, *“terkedilmiş çocukların yetiştirilmesi, yoksul ve güçsüzlerin iyileştirilmesi ve kendileri bir iş bulamayacak durumda olan yoksullara iş sağlanması için genel bir kamusal yardım kuruluşunun oluşturulması ve örgütlenmesi”*ne dönük hükümler de eklenmektedir.

Mülkiyetin dokunulmazlığının ve yasaya uygun mülk transferlerinin anayasanın bu bölümünde güvence altına alınmış olması, anayasanın burjuva niteliğini açıkça ortaya koymaktadır. Anayasa, vatandaşların ödevleri konusunda herhangi bir şey söylemekten kaçınmakla ve kişi haklarına önem verdiğini göstermekle birlikte, *“kamu güvenliğine ya da başkasının haklarına saldırarak topluma zarar veren”* davranışlar için yasa yoluyla cezalar öngörülebilmesine izin vermektedir. Bu cezalandırma izninin anayasanın özgürlük anlayışına dayandırılması ise dikkat çekicidir: “(...)

özgürlük, başkasının haklarına ya da kamu güvenliğine zarar vermeyen her şeyi yapabilmekten başka bir şey olmadığından (...)” (birinci başlık).

Sonuç itibariyle, egemenliğin “ulus” ve “ulusal temsil” üzerinden temellendirilmesi, memuriyete giriş bağlamında fırsat eşitliğine önem verilmesi¹⁸ ve mülkiyete dokunulmazlık tanınması, bu özgürlük anlayışıyla birlikte göz önünde bulundurulduğunda, 1791 Anayasası’nın “klasik” burjuva hak ve özgürlük anlayışını ve iktidar yaklaşımını ortaya koyduğu söylenebilir.

1793 Anayasası ise, 1791 Anayasası’nın bu niteliğini esas itibariyle devam ettirmekle birlikte, egemenlik ve temsil bakımından olduğu gibi, hak ve özgürlükler bakımından da nispeten daha demokratik bir anlayışa dayanmaktadır.¹⁹ Büyük ölçüde, Fransa’da ilk kez kurulan rejimin (yani “cumhuriyet”in) mantıksal sonucu olarak karşımıza çıkan bu özelliği nedeniyle 1793 Anayasası, izleyen bölümde de inceleneceği gibi, yasama organını iktidarın asli kullanıcısı konumuna yükseltmekte; ve “Hakların Güvencesi Üzerine” başlıklı son bölümünde, bütün Fransızlar için *“eşitliği, özgürlüğü, güvenliği, mülkiyeti, kamu borcunun güvenilirliğini, ibadet özgürlüğünü, temel eğitimi, sosyal yardımı, sınırsız basın özgürlüğünü, dilekçe hakkını, dernek kurma özgürlüğünü ve bütün insan haklarından yararlanmayı güvence altına aldığı”* belirtmektedir. Dolayısıyla, 1793 Anayasası’nın, kendinden önceki anayasada olduğu gibi, egemenliği “temsil” üzerinden somutlaştırdığı ve mülkiyeti²⁰ koruma altına aldığı tartışmasızdır; ancak, sosyal yardıma, sınırsız basın özgürlüğüne, ve hepsinden de öte, başlangıç kısmındaki “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”nin son maddesinde yer alan “direnme hakkı”na²¹ ilişkin hükümler göz önünde bulundurulduğunda, 1793 Anayasası’nın çok daha “ileri” bir burjuva hak ve özgürlük anlayışı ile iktidar kavrayışı benimsediği ileri sürülebilir.

II) YASAMA, YÜRÜTME VE YASAMA-YÜRÜTME İLİŞKİSİ AÇISINDAN

Her iki anayasada öngörülen siyasal sistemin değerlendirilmesinde en temel ölçütlerden birini oluşturan “yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkinin nasıl düzenlendiği” meselesine geçmeden önce, bu anayasaların

yasama ve yürütme güçlerini nasıl düzenlediğini kısaca ortaya koymak gerekmektedir.

A) Yasama

1791 Anayasası'nın "Kamu İktidarları Üzerine" başlıklı kısmında, yasama iktidarının "belli bir süre için halk tarafından özgürce seçilen temsilcilerden oluşan, kralın onayıyla birlikte [ve anayasada belirlenen şekilde] bu iktidarı kullanan ulusal bir meclise verildiği" belirtilmektedir (üçüncü başlık, m. 3). Üçüncü başlığın "Yasa Koyucu Ulusal Meclis Üzerine" başlıklı birinci bölümünde ise, bu meclisin oluşumuyla ilgili teknik düzenlemeler yer almaktadır. Buna göre:

- Meclisteki temsilciler iki dereceli bir seçimle belirlenir; önce aktif yurttaşlar seçmenleri belirler, sonra da bu seçmenler yasama organının üyelerini seçerler (üçüncü başlık, birinci bölüm, ikinci altbölüm, m. 6 ve üçüncü başlık, birinci bölüm, üçüncü altbölüm, m. 1).
- Tek meclisli yasama organının yasama dönemi iki yıldır (üçüncü başlık, birinci bölüm, m. 1, 2).
- Yasama organının yenilenmesi [genel seçimler] için kralın iznine gerek yoktur; bu yenileme kendiliğinden gerçekleştirilir (aynı yer, m. 4).
- Yasama organındaki temsilcilikler 83 il arasında, toprak, nüfus ve vergi oranına göre bölüştürülür (üçüncü başlık, birinci bölüm, birinci altbölüm, m. 2).
- İllerde seçilen temsilciler seçildikleri ilin değil tüm ulusun temsilcileridirler ve ulustan emir almazlar (üçüncü başlık, birinci bölüm, üçüncü altbölüm, m. 7).²²
- Temsilcilerin dokunulmazlıkları vardır; temsilciler, "temsilcilik görevini yerine getirirken söyledikleri, yazdıkları ya da yaptıkları herhangi bir şeyden ötürü hiçbir zaman tahkikata uğratılamaz, suçlanamaz ve yargılanamazlar" (üçüncü başlık, birinci bölüm, beşinci altbölüm, m. 7).

Aynı başlığın "Yasama İktidarının Kullanımı Üzerine" başlıklı üçüncü bölümünde ise yasama organının yetkileri ve bu yetkilerin nasıl kullanılacağı düzenlenmektedir:

- Bu altbölümün birinci maddesinde yasama organının yetkileri sayılmaktadır ve bu yetkilerin, günümüz parlamenter rejimlerinde meclislerin sahip olduğu yetkilerle büyük ölçüde paralellik taşıdığı görülmektedir (yasa yapmak, vergi koymak, para basılmasına karar vermek, ülke içine yabancı askeri birlikleri kabul etmek, vs.).
- Kralın resmi teklifiyle savaş ilanına karar verme yetkisinin yasama organına verilmiş olması dikkat çekicidir (aynı yer, m. 2). Benzer şekilde, antlaşmaları onaylama yetkisi de, büyük bir kıskançlıkla, yasama organına verilmiştir; o kadar ki, *“bu onay verilmediği sürece hiçbir antlaşmanın hiçbir etki doğurmayacağı”*, ayrı bir madde içerisinde açıkça belirtilmektedir (aynı yer, m. 3).
- Yasama organı, *“toplantılarının yerini belirleme, toplantıları gerekli gördüğü kadar uzatma ve bunları erteleme yetkisine sahiptir; tahta yeni bir kral çıktığında, toplanmış halde değilse derhal toplanır. Toplantı yerinde ve bu yerin dışında belirleyeceği bir alan içerisinde kendi polis gücüne sahiptir. Üyeleri üzerinde disiplin yetkisi vardır; ancak sansür, sekiz gün tutuklama ve üç gün hapse göndermekten daha ağır bir ceza veremez. Yasama organı, toplantılarını yaptığı yerde, kendine gösterilmesi gereken saygının korunması ve güvenliği için ihtiyaç duyduğu silahlı kuvvetleri yine kendi isteğiyle oluşturma hakkına sahiptir”* (aynı yer, m. 4).
- Günümüz anayasalarında olduğu gibi, bu anayasada da, *“yasama organının toplantılarının kamuya açık olduğu ve toplantı tutanaklarının yayınlanacağı”* belirtilmiştir (üçüncü başlık, üçüncü bölüm, ikinci altbölüm, m. 1).
- Ancak, yasama organının kararları kralın onayına tabidir (üçüncü başlık, üçüncü bölüm, üçüncü altbölüm, m. 1). Bununla birlikte, bu onay yetkisi krala mutlak bir geri gönderme yetkisi vermemektedir (aynı yer, m. 2). Kaldı ki, yasama organının bazı konulardaki kararları bu onaya bile tabi tutulmamıştır (aynı yer, m.7, 8).²³

Bu meselelere ilişkin olarak 1793 Anayasası'nın ilgili maddelerinde öngörülen temel hükümler ise şu şekilde özetlenebilir:

- Her kantonda 6 aydan beri ikamet eden yurttaşların oluşturduğu birinci meclisler, ulusal mecliste görev yapacak temsilcileri doğrudan

seçerler (m. 11, 23). Böylece, 1793 Anayasası, 1791 Anayasası'ndan farklı bir biçimde, tek dereceli bir seçim yöntemi benimseyerek daha demokratik bir düzenleme öngörmüş olmaktadır.

- Tek meclisli yasama organının yasama dönemi 1 yıldır (m. 40). Dolayısıyla, 1793 Anayasası'nda, meclisin yasama dönemi 1791 Anayasası'na nazaran kısaltılmış olmaktadır.
- Meclisteki temsilciler, “*yasama organında açıkladıkları düşünceleri nedeniyle hiçbir zaman kovuşturulamaz, suçlanamaz ya da yargılanamazlar*” (m. 43).
- “Yasama Organı'nın Yetkileri Üzerine” başlıklı bölümde yasama organının yetkileri sayılmaktadır ve 1791 Anayasası'nda olduğu gibi, bu yetkilerin günümüz parlamenter rejimlerdeki meclislerin yetkileriyle büyük ölçüde paralellik taşıdığı görülmektedir (yasa yapmak, vergi koymak, vs.) (m. 54, 55). Savaş ilan etme ve antlaşmaları onaylama, 1791 Anayasası'ndan farklı olarak ayrı bir maddede düzenlenmemekle birlikte, yine yasama organının yetkisindedir (m. 54).
- Yasaların yapılması süreciyle ilgili dikkat çeken ve demokratik olarak nitelendirilebilecek bir düzenleme, yurttaşlara “yasaları veto etme” yetkisinin verilmiş olmasıdır.²⁴ Buna göre, bir yasa tasarısı “*Cumhuriyetteki bütün komünlere yasa önerisi başlığı altında dağıtılır. Yasa önerisinin gönderilmesinden 40 gün sonra, öneriye yarıdan bir fazla ilde olağan Birinci Meclisler'in onda biri tarafından itiraz edilmemiş ise, tasarı kabul edilmiş olur ve yasa haline gelir*” (m. 58, 59). Dolayısıyla, 1791 Anayasası'nda krala tanınan onay yetkisinin 1793 Anayasası'nda yurttaşlara –üstelik de daha ayrıcalıklı bir biçimde– tanındığı; zira buradaki veto yetkisinin geciktirici değil, mutlak bir nitelik taşıdığı, yani kelimenin tam anlamıyla bir “veto yetkisi” olarak nitelendirilebileceği görülmektedir. Bu düzenlemenin, 1793 Anayasası'nın demokratik niteliğini fazlasıyla güçlendirdiği kabul edilebilir.

Yasama iktidarının her iki anayasada ana hatlarıyla nasıl düzenlendiği bu şekilde özetlendikten sonra, ve bu anayasalarda yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkinin incelenmesine geçmeden önce, her iki anayasada

yürütme gücünün nasıl düzenlediğinin kısaca değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

B) Yürütme

Yukarıda, her iki anayasada da iktidarı kullanma yetkisinin esas itibariyle yasama organına verildiği belirtilmişti. Bu durum, yasama karşısında yürütmeye ikincil bir konum atfedildiği anlamına gelmektedir. Her iki anayasada da yürütmeye yasama karşısında ikincil bir rol verilmekle birlikte, bu ikincilliğin derecesinin iki anayasa bakımından da aynı olduğunu kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Gerçekten de, 1791 Anayasası'nın 1793 Anayasası'na nazaran yürütmeyi görece-bağımsız hareket edecek bir biçimde konumlandığı dikkat çekmektedir.

1791 Anayasası'nın "Kamu İktidarları Üzerine" başlıklı kısmının 4. maddesine göre "*Hükümet monarşiktir: Yürütme iktidarı, bu iktidarı, kendi otoritesi altında, bakanlar ve diğer sorumlu görevliler eliyle (...) kullanan krala verilmiştir*". Zaten, anayasa "*temsile dayalı bir niteliğe sahiptir; temsilciler, Yasama Organı ve kraldır*" (aynı yer, m. 2). Anayasa'ya göre "*Kralın kişiliği dokunulmaz ve kutsaldır; tek unvanı, Fransızların Kralı'dır*" (üçüncü başlık, ikinci bölüm, birinci altbölüm, m. 2).

Anayasa, meşruti bir monarşide krallığa ilişkin normal karşılanabilecek bu tür hükümlere yer vermekle birlikte, krala ulus karşısında ikincil bir konum vermekte tereddüt etmemektedir.²⁵ Her şeyden önce, Duverger'nin de dikkat çektiği gibi, kral artık Fransa'nın değil, *Fransızların* kralıdır (Duverger, 1964: 45; ayrıca Sarıca, 1970: 94); ve bu küçük ifade değişikliği, aslında, krallığa yaklaşımdaki zihniyet değişikliğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, bu düzenleme, kralın iktidarının kaynağının da "ulus"a dayandırılmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak, "*kralın, itaati sadece yasa adına isteyebilmesi*" (üçüncü başlık, ikinci bölüm, birinci altbölüm, m. 3) ve kralın tahta geçtiğinde "*ulusa ve yasaya sadık kalacağına; anayasayı koruyacağına ve yasaları uygulayacağına*" dair yemin etmesi (aynı yer, m. 4) de, bunun bir göstergesi olarak düşünülebilir (Duverger, 1964: 45). O kadar ki, "*bu yemini etmeyen ya da ettikten sonra yeminini bozan kralın, tahtan feragat ettiği varsayılır*" (aynı yer, m. 5). Yine kral, sanki sıradan bir devlet memuruymuş gibi, miktarını teoride "ulus"un, pratikte (onun adına) ise yasama organının belirlediği bir parayı (ve ancak bu

organın izniyle) alabilmektedir: “Ulus, kralın değiştiği her krallık dönemi için, tahtın, miktarını Yasama Organı'nın belirleyeceği (mali) büyüklüğünü bir krallık bütçesiyle belirler” (aynı yer, m. 10). Özetle, bu düzenlemeler, 1791 Anayasası'nın, geleneksel bir monarşideki kral kavrayışından ne kadar uzak bir kral kavrayışına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Duverger, 1964: 45).

Anayasanın, izleyen altbölümde ayrıntılarıyla inceleneceği gibi, yasama ve yürütme güçleri arasındaki ayrımı koruma amacıyla paralel olarak, bakanların atanması ve görevden alınması yetkisini yalnızca krala verdiği görülmektedir (üçüncü başlık, ikinci bölüm, dördüncü altbölüm, m. 1). Ancak, anayasanın yasama-yürütme ayrımına verdiği önem nedeniyle, kral, bu bakanları ulusal meclisin üyeleri arasından seçmemektedir (aynı yer, m. 2). Bakanlar da yurttaşlık yemini ederler (aynı yer, m. 3). Kralın emirleri ancak bakanların karşı-imzasıyla yürürlüğe girer (aynı yer, m. 4). Bu hükmün, kralın sorumsuzluğunu; bakanların ise sorumluluğunu temellendirmek için öngörüldüğü açıktır (m. 5, 6).

“Yürütme İktidarının Kullanımı Üzerine” başlıklı bölümde ise kralın ve diğer kamu yöneticilerinin yetkileri ve bu yetkileri nasıl kullanacakları düzenlenmektedir. Buna göre:

- “En yüksek yürütme iktidarı yalnızca kralın elindedir. Kral, krallığın genel yönetiminin başıdır: kamu düzeninin ve esenliğinin korunması görevi ona tevdi edilmiştir. Kral, kara ve deniz kuvvetlerinin başkomutanıdır. Krallığın dış güvenliği ile hak ve mülklerinin korunması görevi de krala verilmiştir” (üçüncü başlık, dördüncü bölüm, m. 1).
- Elçileri ve önemli birçok askeri yöneticiyi kral atamaktadır (aynı yer, m. 2).
- Kamu yöneticilerini halk seçer; ancak bu yöneticiler, herhangi bir temsili nitelik taşımazlar (üçüncü başlık, dördüncü bölüm, ikinci altbölüm, m. 2).
- Kamu yöneticilerinin görevleriyle ilgili kuralları ve bunların yerine getirilme biçimlerini belirleme yetkisi, yukarıda ortaya konulan hükümler hakkında ve dahili yönetimin diğer bölümleri üzerinde olduğu gibi, yasama organına aittir (aynı yer, m.4).

- Kral, kamu yöneticilerinin ya da alt-düzy yöneticilerinin görevden el çektilirmelerini istediğı veya onayladığı her durumda yasama organını bundan haberdar eder. Yasama organı, el çektilirme kararını kaldırabilir veya onaylayabilir; hatta suçlu kamu idaresini feshedebilir; ve gerekli ise ilgili bütün kamu yöneticilerini veya bunlardan bazılarını ceza mahkemelerine gönderebilir ya da onlara karşı fezleke hazırlayabilir (aynı yer, m. 8).

Böylece, 1791 Anayasası'nın, krallık kurumuna yer vermekle birlikte, kralı mümkün olduğu kadar denetim altında tuttuğı ve kralın yasama organı karşısında bir güç odağı olmasını engellemek istediğı açıkça görölmektedir.

1791 Anayasası'na göre daha sade bir yapıya sahip olan ve Fransa'da cumhuriyet rejimini ilk kez kuran 1793 Anayasası'nda ise, yürütmenin başında artık bir kral bulunmamaktadır. Bu anayasaya göre, yürütme iktidarının kullanılması için 24 kişilik bir "Yürütme Kurulu" oluşturulur ve bu kurulun üyelerini, her ilin seçim meclislerinin²⁶ belirleyeceği adaylar arasından, yasama organı seçer (m. 62, 63).²⁷ "Her yasama döneminin son ayları içerisinde Kurul'un üyelerinin yarısı yenilenir" (m. 64). "Kurul, genel idarenin yönetim ve gözetiminden sorumludur; yalnızca, Yasama Organı'nın kararları ve çıkardığı yasalar çerçevesinde hareket eder. Kurul, kendi üyeleri dışarısından, cumhuriyetin genel idaresinden sorumlu diğer üst düzey yöneticileri atar" (m. 65, 66). Ancak, "Bu yöneticilerin sayısını ve görevlerini Yasama Organı belirler" (m. 67) ve "bu görevliler herhangi bir kurul oluşturmazlar; aralarında ilişki kuramazlar; hiçbir kişisel yetkeye sahip değildirler" (m. 68).²⁸ Dahası, "Kurul'un üyeleri, görevi kötüye kullanma durumunda, Yasama Organı tarafından suçlanırlar" (m. 71). Böylece, 1793 Anayasası'nın, herhangi bir monarşi anayasasından farklı olarak, yürütmenin başındaki organın cezai sorumluluğunu öngördüğü söylenebilir.

1793 Anayasası, "Yönetmel ve Yerel Organlar Üzerine" başlıklı bölümde ise kamu yöneticileri ve yerel yöneticiler hakkında şunları öngörmektedir:

- "Cumhuriyetin her komününde bir belediye; her ilçede bir orta düzey yönetim; her il nezdinde ise merkezi bir yönetim kurulur" (m. 78).

- Yerel yönetim görevlileri komün meclisleri tarafından, kamu idarecileri ise illerin ve ilçelerin seçim meclisleri tarafından seçilmektedir. (m. 79, 80).
- “Kamu idarecileri ve yerel yöneticiler hiçbir temsili nitelik taşımazlar. Yasama Organı'nın kararlarını hiçbir zaman değiştiremez ya da onların uygulanmasını hiçbir zaman askıya alamazlar. Yasama Organı yerel yöneticilerin ve kamu idarecilerinin görevlerini, bunlar arasındaki ast-üst ilişkilerine ilişkin düzenlemeleri ve bunlara uygulanacak cezaları belirler” (m. 82, 83).

Özetle, 1793 Anayasası'nın da, her ne kadar başında artık bir kral olmasa bile, yürütmeye ve yürütmenin işlemlerine mesafeli yaklaştığı ve yürütmenin yasamanın denetim ve yönlendirmesine tabi olması için gerekli önlemleri almaya çalıştığı kabul edilebilir.

Yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkinin nasıl düzenlendiğine geçmeden önce değinilmesi gereken son nokta, her iki anayasada yürütmenin sivil kanadının askeri kanada karşı nasıl konumlandırıldığıdır.

Bu bağlamda hemen belirtmek gerekir ki, her iki anayasada da sivil iktidar karşısında askeri iktidarın bütünüyle denetim altında tutulmasına ve özellikle yasama organı üzerinde silahlı kuvvetlerin baskı kurmasını önlemeye dönük düzenlemelerle karşılaşmaktadır.

- 1791 Anayasası'na göre, her şeyden önce, “kralın önerisini aldıktan sonra, kara ve deniz kuvvetlerindeki birliklerde yer alacak askerlerin ve gemilerin sayısını, askerliğe kayıt, kabul, yükselme ve askerlikten ayrılma koşullarını, (...) yabancı kara ya da deniz kuvvetlerinin Fransa'nın hizmetine girmesinin kabul edilip edilmeyeceğini (...) belirleme” yetkisi yasama organındadır (üçüncü başlık, üçüncü bölüm, birinci altbölüm, m. 1).
- “Bir ordunun başına geçen ve ulusa karşı onu yöneten ya da onun adını kullanan böyle bir girişime karşı resmen tavır almayan kralın, tahtan feragat ettiği varsayılır” (üçüncü başlık, ikinci bölüm, birinci altbölüm, m. 6).
- “Savaş ilanına yalnızca kralın resmi önerisiyle Yasama Organı karar verebilir ve bu karar kral tarafından onaylanır. (...) Savaş süresince,

Yasama Organı kraldan barış yapılmasını isteyebilir; ve kral bu isteğe uymak zorundadır. Savaş biter bitmez, Yasama Organı barış düzeninden savaş düzenine geçirilmiş birliklerin ne kadar süre içinde dağıtılacağını ve ordunun ne kadar süre içinde barış durumuna döneceğini belirler” (üçüncü başlık, üçüncü bölüm, birinci altbölüm, m. 2).

- “Yasama Organı, toplantılarını yaptığı yerde, kendisine gösterilmesi gereken saygının korunması ve güvenliği için gereksindiği silahlı kuvvetleri kendi isteğiyle oluşturma hakkına sahiptir” (aynı yer, m. 4).
- “Hiçbir aktif yurttaş silahlı iken meclise girmez ya da mecliste oy kullanamaz. Silahlı kuvvetler mecliste bir şiddet baş göstermedikçe ve meclisin özel izni olmaksızın meclise giremez; şu kadar ki, bir şiddet durumunda başkanın emri kamu gücünün çağırılması için yeterli olur” (üçüncü başlık, birinci bölüm, dördüncü altbölüm, m. 2, 3).
- “Yürütme iktidarı, Yasama Organı’nın talebi ya da izni olmadıkça, diğer askeri birliklerden hiçbirini Yasama Organı’nın bulunduğu yere otuz bin toise’lik²⁹ mesafe içerisinden geçirmez ya da bu mesafede konaklatamaz” (aynı yer, m. 5).
- Anayasa’nın, “Kamu Gücü Üzerine” başlıklı dördüncü kısmında ordudan daha kapsamlı bir kuvvetten söz edildiği de görülmektedir. Buna göre, devleti dış düşmanlardan korumak ve içeride düzeni ve yasaların uygulanmasını sağlamak için kurulan bu güç, “kara ve deniz kuvvetlerinden; özel olarak iç güvenlik hizmetine ayrılmış birliklerden; bunlara ek olarak, ulusal muhafız olarak kaydedilmiş aktif yurttaşlar ile bunların silah taşıyan oğullarından, oluşur. Ulusal muhafızlar herhangi bir askeri birlik ya da devletin herhangi bir kuruluşu değildir; bunlar, kamu gücünün hizmetine bizzat kendilerince çağırılmış yurttaşlardır. **Yurttaşlar, yasal bir gereklilik ya da yetkilendirme olmadıkça, hiçbir zaman kendilerini ulusal muhafızlar gibi biçimlendiremezler veya onlar gibi hareket edemezler.** Yurttaşlar, ulusal muhafız niteliğinde iken yasa tarafından belirlenmiş bir organizasyonun emrine girmişlerdir. Bütün krallık boyunca yalnızca tek bir disiplin ve üniforma altındadırlar. **Rütbe farklılıkları ve ast-üst ilişkisi sadece bu hizmet sırasınca ve süresince hüküm sürer.** Subaylar belli bir süre için seçilirler ve ancak belli bir süre boyunca sıradan askerler gibi görev yaptıktan

sonra yeniden seçilebilirler. Hiç kimse, aynı anda birden fazla yerin ulusal muhafız komutanlığını yapamaz” (dördüncü başlık, m. 1-6; abç). Dahası, “**Orduya ait hiçbir birlik ya da müfreze yasal bir talep olmadıkça krallık içerisinde herhangi bir eylemde bulunamaz.** Kamu gücünün hiçbir görevlisi, polisin veya adaletin bir emrinin uygulanması ya da yasa tarafından resmen öngörülmüş bir durum söz konusu olmadıkça, bir yurttaşın konutuna giremez. **Kamu gücünün krallığın sınırları içerisindeki ve Yasama Organı tarafından belirlenmiş kurallar izlenerek komutası, sivil memurlara aittir**” (aynı yer, m. 8-10; abç).

- Nihayet, “Kamu gücü her şeyden önce itaatkârdır; silahlı hiçbir organ kendi başına karar alamaz” (aynı yer, m. 12).

1791 Anayasası'ndaki bütün bu düzenlemelerin, genel anlamda silahlı kamu gücünün, özel olarak da ordunun sivil yönetimin idaresi altında hareket etmesini sağlamak ve silahlı güçlerin özellikle yasama organı üzerinde etkili olmasını engellemek için öngörüldüğü açıktır.

Sivil iktidar ile askeri iktidar arasındaki ilişkiyi 1791 Anayasası'ndakine benzer bir yaklaşımla düzenleyen 1793 Anayasası'nda ise konuyla ilgili hükümler şu şekilde özetlenebilir:

- Yukarıda değinilen birinci meclislere silahlı olarak girmenin bu anayasada da açıkça yasaklanmış olması dikkat çekicidir (m. 15).
- Savaş ilanı, ordu kuvvet komutanlarının seçilmeleri ve görevden alınmaları yetkisi yasama organına verilmiştir (m. 54, 55).
- Yine 1791 Anayasası'ndakine benzer şekilde, “Cumhuriyetin Güçleri Üzerine” başlıklı bölümde cumhuriyetin genel gücünün halkın tümünden oluştuğu belirtildikten sonra (m. 107) şu hükümlere yer verilmektedir: “*Cumhuriyet, barış zamanlarında bile, kendi tasarrufunda bir silahlı kara ve deniz kuvveti bulundurur. Bütün Fransızlar askerdir; bunların hepsi silah kullanma konusunda eğitilir. Başkomutan yoktur. Rütbe farklılıkları, bunların işaretleri ve ast-üst ilişkileri görev sırasınca ve süresince geçerlidir. İç düzen ve barışın korunması için kullanılan kamu gücü, yalnızca ilgili otoritelerin yazılı emri gereğince hareket eder. (...) Hiçbir silahlı organ kendi başına karar alamaz*” (m. 108-112, 114).

Demek ki, her şeyden önce, askerlik eğitimi ve asker olma Fransızların hepsine genişletilerek askerler ile yurttaşlar adeta tek bir bütün haline getirilmektedir. Başkomutanın olmamasını, kamu gücünün yalnızca ilgili otoritelerin –üstelik de yazılı– emri gereğince hareket edebilmesini, nihayet, hiçbir silahlı organın kendi başına karar alamamasını, yani emirlere itaat edilmesini öngören hükümler, 1793 Anayasası’nda da, silahlı güçlerin sivil iktidar ve özellikle de yasama üzerindeki muhtemel etkisinin önlenmesinin amaçlandığını açıkça göstermektedir.

C) Yasama-Yürütme İlişkisi

Yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkinin iki anayasada nasıl düzenlendiğine ilişkin dikkat çeken ilk husus, 1791 Anayasası’nda bu iki gücün mümkün olduğu kadar ayrılmaya çalışıldığı; 1793 Anayasası’nda ise yasama gücüne yürütme gücü karşısında tam bir öncelik ve üstünlük tanındığıdır.

1791 Anayasası’nın başındaki bildirgeye ve izleyen maddelere bakıldığında, bu anayasanın öngördüğü siyasal örgütlenmenin iki ilkeye dayandığı görülmektedir: – ulusal egemenlik³⁰ ve – (Montesquieu’nün) güçler ayrılığı ilkesi (Duverger, 1964: 43, 44). Gerçekten de, 1791 Anayasası bu açıdan incelendiğinde, bu anayasada yasama-yürütme ayrımının net bir şekilde çizildiği görülmektedir (Duverger, 1964: 45, 46):

- Kral, yasaların yapılmasına katılmak bir yana, bunların uygulanmasına ilişkin ayrıntıları bile düzenleyememektedir. Krala yasaları ve parlamento kararlarını geri gönderme yetkisi tanınmış olmakla birlikte, bu yetki bir veto yetkisi değil, geciktirici bir ret yetkisidir. Buna göre, “*kararın alındığı yasama döneminde izleyen iki yasama döneminde de aynı karar herhangi bir değişikliğe uğratılmadan alınır, kral bu kararı onaylar*” (üçüncü başlık, üçüncü bölüm, üçüncü altbölüm, m. 2).³¹ Ancak, meclisin: i) yasama organına ilişkin kararları³², ii) toplantı yerinde ve bu yerin dışarısında belirleyeceği bir alan içerisinde sahip olduğu polis gücüne ilişkin kararları; iii) hazır bulunanların üyeliklerine ilişkin kararları; iv) toplantıya katılmayan üyelere uygulanacak yaptırımlara ilişkin kararları; v) toplanmakta geç kalmış birinci meclislerin toplanmalarına ilişkin kararları; vi) kamu görevlilerinin ve yerel

yöneticilerin denetimine ilişkin kararları; vii) seçilme yeterliliğine ya da seçimlerin geçerliliğine ilişkin kararlarının, kralın onaya bağlı olmadan, yasalar gibi yürürlüğe gireceği hükme bağlanmaktadır (aynı yer, m. 7). Benzer şekilde, yasama organının bakanların sorumluluğu ve bunlar hakkında dava açılmasına ilişkin kararları ile kamu vergilerinin ihdas edilmesi, ertelenmesi ya da toplanmasıyla ilgili kararları ve ceza ya da yükümlülük öngören kararlardan mali bir nitelik taşımayanların da, onay şartına bağlı olmadığı belirtilmektedir (aynı yer, m. 7, 8). Demek ki, 1791 Anayasası, bu konuda meşruti monarşilerin klasik anayasal anlayışını ortaya koymakta ve özellikle cezai ya da mali konularda krala müdahale yetkisi vermemektedir; bu durum, Anayasa'nın burjuva niteliğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

- Meclisin toplanması için kralın onayı gerekmediği gibi (üçüncü başlık, birinci bölüm, beşinci altbölüm, m. 1-3; üçüncü başlık, üçüncü bölüm, dördüncü altbölüm, m. 1) kral meclisi dağıtamamakta ya da meclisin toplanmasını erteleyememektedir (aynı yer, m. 1-3).
- Kral, bakanlarını meclis içerisinde seçmemektedir (üçüncü başlık, ikinci bölüm, dördüncü altbölüm, m. 2).
- Yürütme gücünün diğer görevlileri, ulusal hazinenin komiserleri, vergi denetçileri ve tahsildarları, dolaylı vergilerin tahsildarları ile bunların ve ulusal varlığın denetçileri ve ne ad altında olursa olsun, kralın askeri ve sivil mülküne ait bir işe bağlı olanlar, bu görevleri ile temsilcilik arasında bir seçim yaparlar. Aynı şekilde, kamu yöneticileri, alt düzey yöneticiler, yerel kamu görevlileri ve ulusal muhafızların komutanları da bu görevleri ile temsilcilik arasında bir seçim yaparlar (üçüncü başlık, birinci bölüm, üçüncü altbölüm, m. 4).
- Ulusal meclis ise yalnızca şu meselelerde yürütmeye karışabilmektedir: a) mülk transferleri (anayasanın burjuva niteliğinin göstergelerinden biridir) (üçüncü başlık, üçüncü bölüm, birinci altbölüm, m. 1), b) savaş ilanı (aynı yer, m. 2), c) uluslararası antlaşmaların onaylanması (aynı yer, m. 3).
- Ulusal meclise, bakanların cezai sorumluluklarını işletme imkânı tanınmakla birlikte (üçüncü başlık, ikinci bölüm, dördüncü altbölüm,

m. 8), anayasanın metninde yasama organına bakanların siyasal sorumluluğunu gündeme getirme yolunda bir yetki tanınmadığı görülmektedir.

- Krala vekâlet edecek kişiyi yasama organı seçemez (üçüncü başlık, ikinci bölüm, ikinci altbölüm, m. 4).

Yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkiyi ve bu güçlerin birbirleri karşısında nasıl konumlandırıldıklarını ortaya koyan bu hükümler, detaylı bir değerlendirme gerektirmeyecek kadar açık gözükmemektedir; böylece, 1791 Anayasası'nın, Duverger'in de belirttiği gibi (Duverger, 1964: 45), yasama ve yürütme güçleri arasındaki ayrımı çok net bir biçimde çizdiği ve yasamayı biraz daha öne çıkarmakla birlikte, en azından bu iki gücü mümkün olduğu kadar birbirine “kırdırmamaya” özen gösterdiği ileri sürülebilir.

Öte yandan, “Cumhuriyet'in Anayasası” niteliği taşıyan 1793 Anayasası'nın ise, yasama ve yürütme güçleri arasındaki nispi dengeyi bozduğu ve yürütmeyi yasama karşısında bütünüyle ikincil bir konuma ittiği görülmektedir. Buna göre:

- Yasama organı kendiliğinden toplanır (m. 41).
- Yürütme kurulunun üyelerini yasama organı seçer (m. 63).
- Genel idarenin yönetim ve gözetiminden sorumlu olan yürütme kurulu, yalnızca, yasama organının kararları ve çıkardığı yasalar çerçevesinde hareket eder (m. 65).
- Yürütme kurulunun kendi üyeleri dışından seçeceği ve cumhuriyetin genel idaresinden sorumlu olacak diğer üst düzey yöneticilerin sayısını ve bunların görevlerini yasama organı belirler. “*Bu görevliler herhangi bir kurul oluşturmazlar; aralarında ilişki kuramazlar; hiçbir kişisel yetkeye sahip değildirler*” (m. 67, 68).
- Yürütme kurulunun üyeleri, “*görevi kötüye kullanma durumunda, yasama organı tarafından suçlanırlar*” (m. 71).
- Yürütme kurulu, “*yasama organının yanında ikamet eder*” (m. 75).
- “*Kamu idarecileri ve yerel yöneticiler hiçbir temsili nitelik taşımazlar. Yasama organının kararlarını hiçbir zaman değiştiremez*”

ya da onların uygulanmasını hiçbir zaman askıya alamazlar” (m. 82).³³

III) YARGI VE ANAYASA'NIN DEĞİŞTİRİLMESİNDE ÖNGÖRÜLEN YÖNTEM AÇISINDAN

Çalışmanın bu son bölümünde, her iki anayasanın yargı gücünü nasıl düzenledikleri ve anayasa değişiklikleri için nasıl bir yöntem öngördükleri karşılaştırılacak ve değerlendirilecektir.

A) Yargı

En başta belirtmek gerekir ki, her iki anayasada da, yargı gücünün yasama ve yürütme güçlerinden olabildiğince bağımsız bir şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Nitekim, 1791 Anayasası'na göre, *“yargı iktidarı halk tarafından belirli bir süre için seçilen yargıçlara verilmiştir. (...) Yargı iktidarı, hiçbir durumda, Yasama Organı ve kral tarafından kullanılamaz. Adalet, belli bir süre için halk tarafından seçilen yargıçlardan tarafından ücretsiz olarak dağıtılır ve bu yargıçlar, bu konuda ret yetkisi bulunmayan kralın kararnameleriyle atanırlar”* (üçüncü başlık, m. 5; üçüncü başlık, beşinci bölüm, m. 1-2.).

1793 Anayasası da yargı yetkisinin yurttaşlar ya da belli hallerde seçim meclisleri tarafından seçilmiş yargıçlar tarafından kullanılacağını belirtmektedir (m. 88-96).

Yine bu doğrultuda, 1791 Anayasası'nın, genel eğilimine paralel olarak, daha ayrıntılı bir düzenleme getirdiği ve yargıçlara belli bir güvence tanıdığı da görülmektedir. Öyle ki, *“yargıçlar, görevi kötüye kullanmaktan mahkûm olmadıkça görevden alınmaz ve kabul edilmiş bir suçlama olmadıkça da görevden el çektirilemezler”* (aynı yer, m. 2).³⁴

Dahası, 1791 Anayasası'nda, yürütme ve özellikle yasama ile yargı güçleri arasındaki ayrılığı sağlamak için yalnızca yargının yasamadan ayrılması değil; ama aynı zamanda yürütme ve özellikle yasamanın yargıdan ayrılmasına ve yargının yürütme ya da yasamaya karışmamasına dönük hükümlerin bulunduğu da göze çarpmaktadır. Nitekim, 1791 Anayasası'na göre *“mahkemeler, Yasama Organı'nın işleyişine müdahale edemez,*

yasaların uygulanmasını askıya alamaz ya da kamu yöneticilerinin görevlerini üstlenemezler veya kamu yöneticilerine görevleri gerekçesiyle celp emri çıkaramazlar” (aynı yer, m. 17).

Öte yandan, her iki anayasada da, yargı yetkisini kullanan mahkemelerle yargıçların sayı ve yetkilerinin ve bu mahkemelerin yargı çevrelerinin yasama organı tarafından belirleneceği öngörülmektedir (1791 Anayasası, aynı yer, m. 7, 8; 1793 Anayasası, m. 90, 92),

Yargının örgütlenmesine ilişkin dikkat çekici bir husus, her iki anayasada da “hakemlik” mekanizmasına verilen önemdir. Bu bağlamda, her iki anayasada da, yurttaşların uyuşmazlıklarını hakem yoluyla çözme imkânını ortadan kaldırılamayacağı açıkça belirtilmektedir (1791 Anayasası, aynı yer, m. 5; 1793 Anayasası, m. 86). Bu hükümlerle, her iki anayasanın burjuva niteliğinin pekiştirildiğini söylemek mümkündür.³⁵

Yargının örgütlenmesiyle ilgili dikkat çekilmesi gereken ikinci nokta ise, her iki anayasada da, bir temyiz mahkemesinin öngörülmüş olmasıdır (1791 Anayasası, aynı yer, m. 19; 1793 Anayasası, m. 98).

Tek cümleyle özetlemek gerekirse, her iki anayasada da, yargı gücünün yasama ve yürütme güçlerinin etki ve müdahalesinden uzak ve olabildiğince bağımsız bir biçimde kullanılmasının öngörüldüğü kabul edilebilir.

B) Anayasa Değişiklikleri

Çalışmanın bu son kısmında, her iki anayasada anayasa değişiklikleri için öngörülen yöntem kısaca değerlendirilecektir.

Hemen belirtmek gerekir ki, uzunluk ve ayrıntılandırma bakımından genel olarak görülen fark, burada da karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de, anayasa değişikliği meselesi, 1791 Anayasası’nda sekiz maddeyle düzenlenmişken (üstelik, maddelerin birçoğu uzundur), 1793 Anayasası’nda sadece üç maddeyle düzenlenmiştir. Dolayısıyla, bu konuda da, 1791 Anayasası’nın 1793 Anayasası’na nazaran daha ayrıntılı hükümler içerdiği görülmektedir.

1791 Anayasası, “Anayasa Değişiklikleri” başlıklı bölümün 1. maddesinde ulusun anayasasını değiştirme hakkının var olduğunu; ancak ulusun bu hakkını yine anayasanın bizzat kendisi tarafından öngörülen

yöntemlerle kullanmasının ulusun çıkarları bakımından daha yerinde olacağını belirttikten sonra (yedinci başlık, m. 1), değişiklik için şöyle bir yöntem öngörmüştür (aynı yer, m. 2-8):

- Birbirini izleyen üç yasama döneminde aynı değişikliğin talep edilmesi halinde bir anayasa değişikliği teklifi söz konusu olacaktır.
- İzleyen yasama döneminde ve hatta bir sonrakinde hiçbir anayasa değişikliği teklif edilemez.
- Yasama organı, dördüncü yasama döneminde, her ilden nüfus oranına göre çıkarılacak temsilci sayısının ikiye katlanmasıyla ortaya çıkan sayı gereğince seçilmiş 249 üyenin de kendisine eklenmesiyle, Anayasa Değişikliği Meclisi'ni oluşturur.
- Anayasa değişikliğini teklif eden üçüncü yasama organının üyeleri, Anayasa Değişikliği Meclisi'ne seçilemeyeceklerdir.
- Anayasa Değişikliği Meclisi'nin üyeleri hep birlikte yemin ettikten sonra ve vakit kaybetmeksizin, kendisine sunulmuş değişiklik önerilerini ele alır: Bu çalışma biter bitmez, bu 249 kişi, yasa yapma işiyle hiçbir şekilde ilgilenmeksizin, dağılır. Ayrıca bu meclis, önceki üç yasama organı tarafından aynı şekilde kabul edilerek önlerine getirilen değişiklik önerisine bağlı kalarak karar vermek zorundadır.
- Anayasa değişikliği konusundaki kararlar, kralın onayına tabi değildir.

Böylece, 1791 Anayasası'na göre, anayasa tarafından kurulmuş iktidarların hiçbiri, anayasanın bütünü ya da bir bölümünü değiştirme yetkisine sahip değildir; anayasa değişiklikleri, ancak, bir “Anayasa Değişikliği Meclisi” tarafından, yukarıdaki hükümlere uygun olarak yapılabilir (aynı yer, m. 8).

Konuyu çok daha basit ve kısa bir biçimde düzenlemekle birlikte, 1793 Anayasası'nın da, anayasada değişiklik yapma yetkisini bir kurucu meclise verdiği görülmektedir. Anayasa'nın bu konudaki hükümlerine göre (m. 115-117):

- “İllerin yarısından bir fazlasındaki olağan Birinci Meclisler'in onda biri anayasanın ya da bazı maddelerinin değiştirilmesini isterse, Yasama Organı, bir Kurucu Meclis'e yer olup olmadığını belirlemek

için cumhuriyetin bütün Birinci Meclisleri'ni toplantıya çağırır. Kurucu Meclis, Yasama Organı'nın toplandığı şekilde toplanır ve onun yetkilerini de kendinde toplar. Kurucu Meclis, anayasa bakımından, yalnızca toplanma amacına ilişkin meselelerle ilgilenir”.

Dolayısıyla, 1791 Anayasası gibi 1793 Anayasası'nın da, anayasa değişiklikleri için “kurucu meclisli” bir yöntem benimsediği ve sıradan meclislere bu tür bir değişiklik yetkisi tanımadığı görülmektedir. Öte yandan, yine her iki anayasada da, bu meclislerin “potansiyel” gücünden çekinildiği açıkça görülmekte; ve bunun bir sonucu olarak, kurucu meclislerin yalnızca toplanma amacına ilişkin meselelerle ilgilenebilecekleri yolunda hükümlere yer verildiği dikkat çekmektedir.

Burada vurgulanması gereken en önemli nokta ise, her iki anayasanın ve özellikle 1791 Anayasası'nın, söz konusu anayasal yollar izlenerek gerçekleştirilebilecek bir anayasa değişikliğini fazlasıyla zorlaştırmış olduğudur. Bunun sonucu ise, Duverger'nin haklı olarak vurguladığı gibi, bu anayasaların normal yollarla değiştirilmek yerine bir bütün olarak kaldırılması yoluna gidilmesi olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada, Fransız Devrimi ideallerinin ve devrim dönemindeki iktidar mücadelelerinin yansımaları olan 1791 ve 1793 Anayasaları ana hatlarıyla incelenmiştir. Her iki anayasayı; tarihsel temellerini, Fransız Devrimi ideallerini ve yapıldıkları dönemdeki iktidar mücadelelerini ayrıntılı bir şekilde hesaba katarak, kapsamlı bir biçimde incelemek bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşmaktadır. Bu nedenle, çalışmada nispeten betimleyici bir yaklaşım benimsenmiş ve söz konusu metinlerin belli bazı konularda ne tür hükümler içerdikleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, çalışma, “anayasanın kurgusu ve genel felsefesi açısından”, “yasama, yürütme ve yasama-yürütme ilişkisi açısından” ve “yargı ve anayasanın değiştirilmesinde öngörülen yöntem açısından” olmak üzere üç bölüme ayrılmış ve söz konusu anayasaların ilgili hükümleri bu çerçevede analiz edilmiştir.

Buna göre, iki anayasa bakımından dikkat çeken ilk husus, 1791 Anayasası'nın 1793 Anayasası'na nazaran daha ayrıntılı olduğudur. Bunun

bir nedeni 1791 Anayasası'nın Fransa'nın ilk anayasası olması ise, diğer bir nedeni, anayasa yoluyla siyasal yaşamın tamamen denetim altında tutulması isteği olsa gerektir.

İki anayasanın genel felsefesine bakıldığında ise değinilmesi gereken husus, her ikisinde de temel hak ve özgürlüklere fazlasıyla önem verildiğidir; o kadar ki, iki anayasada da asıl “ana-yasa” metninden önce bir “başlangıç” kısmı öngörülmuş ve bu kısmın içeriği, temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümlerle doldurulmuştur. Buna paralel olarak, iki anayasanın da devlet/siyasal iktidar karşısında bireyi/ulusu öne çıkaran bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Ancak, yukarıda fazlasıyla ortaya konulduğu gibi, iki anayasada da karşımıza çıkan özgürlük/temel hak kavramsallaştırmalarının ve anayasaların genel felsefesinin, son tahlilde, burjuva bir nitelik taşıdığı açıkça görülmektedir.

Her iki anayasaya yasama ve yürütme güçleri ile bu güçler arasındaki ilişkinin nasıl kurgulandığı açısından bakıldığında dikkat çeken husus, tek cümleyle, “bu anayasalarda yasama gücüne öncelik ve üstünlük tanındığı”dır. “Ulus” kavramına verilen anlam ve önemin bir sonucu olarak düşünülmesi gereken bu yaklaşım, yürütme gücünün yasama gücü karşısında ikincil bir düzeyde konumlanmasına yol açmaktadır. Anayasalarda sivil iktidar ile askeri iktidarın karşılıklı olarak nasıl konumlandıklarına bakıldığında göze çarpan nokta ise, her iki anayasada da sivil iktidarın askeri iktidarın etkisinden olabildiğince uzak bir şekilde ve ondan üstün bir düzeyde konumlandırıldığıdır.

Anayasaların yargı gücünü düzenleme biçimine bakıldığında dikkat çeken husus, her iki anayasada da yargı gücünün yasama ve yürütme güçlerinden bağımsız bir şekilde konumlandırıldığı; yargıçların doğrudan yurttaşlar tarafından seçilmesi esasının benimsenmesiyle, yargı gücü ile ulus arasında doğrudan bir bağlantının kurulduğudur. Bu durumu, yine her iki anayasanın “ulus” kavramına verdiği anlam ve önemin diğer bir göstergesi olarak da kabul etmek gerekir.

Nihayet, her iki anayasanın, değiştirilme yöntemi bakımından da “ulus” iradesini esas aldığı; ve bu yetkiyi sıradan meclislere değil, bu iş için özel olarak oluşturulacak kurucu meclislere verdiği görülmektedir. Ancak, yukarıda ortaya konulduğu gibi, her iki anayasada da anayasa

değişikliklerinin gerçekleşmesi son derece güç koşullara bağlanmasının, bu anayasaların kaderine doğrudan etki yaptığı kabul edilebilir. Belki de bunun bir sonucu olarak, her iki anayasa da, kendi öngördükleri yöntemle değiştirilmek yerine, bir bütün olarak ortadan kaldırılacaklardır.

SONNOTLAR

- ¹ Fransız Devrimi'yle ilgili literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu tür çalışmalara ilişkin örnek bir değerlendirme için (Hyslop, 1942).
- ² Benzer yönde (Eroğul, 2006: 143).
- ³ Duverger'in bu süreci "anayasal istikrarsızlık" olarak nitelendirmekle yerinde bir saptama yaptığı kabul edilebilir (Duverger, 1964: 39). Fransız anayasal gelişmeleriyle ilgili tarihsel değerlendirmeler için (Eroğul, 2004: 69vd.; Korkmaz, 2012: 104vd.).
- ⁴ Bu anayasaların orijinal metinleri Fransız Anayasa Konseyi'nin resmi internet sitesinden alınmıştır: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/les-constitutions-de-la-france.5080.html> [son bakılma tarihi: 01.02.2012]. Ayrıca (Rials, 2002).
- ⁵ Her iki anayasanın bildirgeler bağlamında genel felsefesi bir sonraki altbölümde incelenecektir. Burada sadece "teknik" kurguya ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır.
- ⁶ Baskı parametreleri her iki anayasa bakımından da aynı olduğunda ve baştaki bildirgeler dışarıda bırakıldığında, 1791 Anayasası 24 sayfa, 1793 Anayasası ise 9 sayfa yer tutmaktadır.
- ⁷ Bu durum, anayasayı korumakla veya anayasa değişikliklerini denetlemekle görevli ("Anayasa Mahkemesi" gibi) bir organın her iki anayasada da neden öngörülmediğini açıklamaktadır.
- ⁸ "1791 Anayasası, 'Anayasa Tarafından Güvence Altına Alınan Temel Hükümler' başlığını taşıyan 1. bölümünde, doğal haklar ile yurttaşlık haklarının Anayasaca korunduğunu belirtmekte, fakat bu korumanın hangi mekanizmalar yoluyla gerçekleştirileceği konusunda pek bir açıklama getirmemektedir" (Ağaoğulları, 1989: 201/dn.15).
- ⁹ "Egemenlik bir, bölünemez, devrolunamaz ve süreklidir. Egemenlik ulusa aittir; halkın hiçbir bölümü ya da hiç kimse, egemenliğin kullanımını kendisine atfedemez. Bütün iktidarların yalnızca kendisinden kaynaklandığı ulus, (...)" (1791 Anayasası, üçüncü başlık, m. 1-2) ; "Fransa Cumhuriyeti birdir ve bölünemez. Fransız halkı, egemenliğini kullanmak için (...); Egemen halk, Fransız yurttaşlarının bütünüdür." (1793 Anayasası, m. 1, 2, 7).
- ¹⁰ "Meşrutî monarşi" hakkında kısa bir değerlendirme için (Gözler, 2002: 61, 62).
- ¹¹ Bu husus, yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkinin ele alınacağı izleyen bölümde değerlendirilmektedir.
- ¹² Fransız Devrimi ve cumhuriyetçilik düşüncesinin tarihsel gelişimi hakkında (Monnier, 2003).
- ¹³ Aynı yönde (Sarica, 1970: 95, 96; Ağaoğulları, 2006: 247).
- ¹⁴ Ayrıca, "uşak, yani ücretli hizmetçi statüsünde olmamak" da gerekmektedir.
- ¹⁵ Nitekim Aydın'ın da dile getirdiği gibi, "Kurucu Meclis ve Yasama Meclisi çoğunlukla burjuva sınıfı üyelerden oluşuyordu. Bu sınıf kitlelere eğitimsiz yığın olarak bakıyor ve onları hor görüyordu. (...) 1791 Anayasası onlara sınırlı oy hakkı veriyordu" (Aydın, 2001: 118; benzer yönde Applewhite, 1978: 258). Böylece, "ulusal egemenliği aktif yurttaşların seçtiği bir meclisin içine

yerleştiren ve kralı ulusun temsilcisi ile devletin birinci memuru konumuna indirgeyen bu yapıyı, gerçekte bir monarşi olarak nitelendirmek çok güçtür” (Ağaoğlu, 2003: 24).

¹⁶ Bu tür bir sistemin bu tür bir sonuca yol açacağı yönünde ayrıca (Aulard, 1944: 228).

¹⁷ Benzer yönde (Jainchill, 2003: 401, 407).

¹⁸ Bu tür bir fırsat eşitliğinin doğal ve medeni hakların en başında öngörülmesi, buna verilen önemin bir göstergesidir. Anayasanın fırsat eşitliğine ve hukuk önünde eşitliğe verdiği önemin diğer bir göstergesi ise, “*yapılacak bir medeni kanunun bütün krallıkta geçerli olacağını*” ve “*aynı suçlara aynı cezaların verileceğini*” öngörmesidir (birinci başlık).

¹⁹ Nitekim Aulard’a göre, “1793 Anayasası Fransız anayasaları arasında en demokrat anayasadır” (Aulard, 1944: 429). Aynı yönde (Çam, 1993: 150).

²⁰ Bu açıdan, 1793 Anayasası’ndaki demokrasinin bile burjuva bir nitelik taşıdığına dikkat çeken diğer bir görüş için (Duverger, 1964: 50).

²¹ Bu maddedeki hüküm aynen şöyledir: “*Yönetim insanların haklarını çiğnediğinde, halkın tamamının ya da bir bölümünün başkaldırısı, hakların en kutsalı ve ödevlerin en vazgeçilmezidir*” (1793 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, m. 35; abç). Öyle ki bu hak, “silahlı” bir direnişi bile mümkün kılabilir (Duverger, 1964: 50).

²² Bu durum, “bağlayıcı vekâlet”in söz konusu olmadığını göstermektedir.

²³ Bu husus, yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkinin tartışıldığı altbölümde değerlendirilmektedir.

²⁴ Nitekim Aulard’a göre 1793 Anayasası, “seçim hakkının umum tarafından kullanılmasıyla husule gelen milli hakimiyet esasını ihtiva etmekle kalmamakta, bu hakimiyeti, milletin bütün selahiyetlerini vekillerine vermeyerek veto hakkı ile kanunların yapılmasına kendisinin de iştiraki suretinde, tanzim etmektedir. Bu hak, birinci derece meclisleri şeklinde toplanan milleti (...) Fransa Cumhuriyetinin hakiki âyanı derecesine çıkarmakta idi” (Aulard, 1944: 429).

²⁵ “1791 Anayasası (...) sınırlı monarşi sisteminin esaslarını öngörmüştür” (Çam, 1993: 150).

²⁶ “*Birinci Meclisler’de toplanan yurttaşlar bu toplantıda hazır bulunup bulunmadığına bakılmaksızın 200 yurttaş için bir; 301’den 400’e kadarkiler için iki; 501’den 600’e kadarkiler için üç seçmen belirler. Seçim Meclisleri’nin toplanmaları ve seçim yöntemleri, Birinci Meclisler’de olduğu gibidir*” (m. 37, 38). Demek ki, 1791 Anayasası’nda, seçim meclislerinin üyelerinin, doğrudan yurttaşlar tarafından seçilmesinin istendiği görülmektedir.

²⁷ Böylece, yürütme kurulu üyelerinin hem aday gösterilmelerinde hem de seçilmelerinde, yani her iki aşamada da yurttaşların dolaylı bir etkisi bulunmaktadır.

²⁸ Anayasa’nın, yasama organının bizzat kendisi tarafından seçilen bir kurula ve bu kurulun kararlarına karşı bile ne kadar ihtiyatla yaklaştığı görülmektedir.

²⁹ Her “toise” yaklaşık iki metredir.

³⁰ Anayasa’daki ulusal egemenlik anlayışına yukarıda değinilmiştir.

³¹ Bu, kralın ancak 4 yıllık bir geciktirme yetkisine sahip olduğu anlamına gelmektedir.

³² Bir nevi ‘içtüzük niteliğindeki kararlar’ kastediliyor.

³³ Böylece, Eroğul’un da dikkat çektiği gibi, “1792-1795 yılları arasında Fransa’nın yazgısını elinde tutan (...) meclis, anatüze tarihine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bu katkılarının ilki ve en önemlisi, meclis hükümeti dizgesinin ilk örneğini vermiş olmasıdır. (...) Bu dizgeye göre siyasal erk bütünüyle bir meclisin elindedir. Yasama yetkisi, bütün meclisçe kullanılır. Yürütme yetkisi, meclisin bir komisyonu tarafından kullanılır. Komisyon üyeleri meclisçe her

an değiştirilebilir. Bütün kararlarda son söz meclise aittir” (Eroğul, 2004: 77). Benzer yönde (Çam, 1993: 150).

³⁴ Hatta, 1791 Anayasası, yargıçlara ilişkin düzenlemelerle ilgili konularda karar alma yetkisinin Temyiz Mahkemesi’nde olduğunu belirterek, bu konuda da yargıçları ve dolayısıyla yargıyı güvenceli kılma isteğini ortaya koymaktadır (aynı yer, m. 19).

³⁵ 1791 Anayasası’nın burjuva niteliğini yansıtan diğer bir gösterge ise, bu anayasanın “yargı” başlıklı bölümünde, kişilerin tutuklanma ve alıkoyulmalarına ilişkin sınırlamaların, ceza yargılamalarına ilişkin bazı ilkelerin (örn. avukattan yararlanma hakkı, aynı meseleyle ilgili iki kez yargılanmama hakkı, vs.) ve düşünce özgürlüğü gibi bazı haklara ilişkin hükümlerin yer almasıdır (aynı yer, m. 9-18).

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (1989), “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi”, *AÜSBFD*, C. 44/3-4, ss. 195-228.
- AĞAOĞULLARI; Mehmet Ali (2003), “Fransız Devriminin İlk İki Yılında Cumhuriyet Tartışmaları”, *AÜSBFD*, C. 58/3, ss. 1-34.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet ALİ(2006), *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- APPLEWHITE, Harriet B. (1978), “Political Legitimacy in Revolutionary France, 1788-1791”, *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 9, No. 2, pp. 245-273.
- AULARD, A. (1944), *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Bas., 1. ve 2. Cilt, Ankara.
- AYDIN, Ufuk (2001), *Uygarlık Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.
- BERİŞ, Emrah (2006), *Küreselleşme Çağında Egemenlik – Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları*, Lotus Yay., Ankara.
- ÇAM, Esat (1993), *Devlet Sistemleri*, Der Yay., İstanbul.
- DUVERGER, Maurice (1964), *Les Constitutions de la France*, PUF, Paris.
- EROĞUL, Cem (2006), *Çağdaş Devlet Düzenleri – İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya, Kıbrıs*, Ankara.
- EROĞUL, Cem (2004), *Anatüzeeye Giriş (“Anayasa Hukuku”na Giriş)*, İmaj Yay., Ankara.
- GÖZLER, Kemal (2002), *Anayasa Hukukuna Giriş – Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yay., Bursa.
- HYSLOP, Beatrice F. (1942), “Recent Work on the French Revolution”, *The American Historical Review*, Vol. 47, No. 3, pp. 488-517.
- KORKMAZ, Tuğrul (2012), “Fransa Cumhuriyeti”, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, (Ed.) Burhan Aykaç ve Şenol Durgun, Binyıl Yay., Ankara, ss. 103-139.
- JAINCHILL, Andrew (2003), “The Constitution of the Year III and the Persistence of Classical Republicanism”, *French Historical Studies*, Vol. 26, No. 3, pp. 399-435.
- MONNIER, Raymonde (2003), “Républicanisme et révolution française”, *French Historical Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 87-118.
- RIALS, Stéphane (2002), *Textes Constitutionnels Français* (Paris: PUF).
- SARICA, Murat (1970), *100 Soruda Fransız İhtilali*, Gerçek Yay., İstanbul.
- <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/les-constitutions-de-la-france.5080.html> [son bakılma tarihi: 01.02.2012]

